

ISTRAŽIVANJE PREDUZEĆA 2011.

Kratak pregled

1 Uvod i metodologija

Tokom oktobra 2011. godine USAID Projekat za bolje uslove poslovanja sproveo je istraživanje preduzeća u Srbiji. Ciljevi ovog istraživanja bili su:

- Utvrditi trenutne stavove privatnog sektora u pogledu regulatornog okvira za poslovanje u Srbiji;
- Prepoznati pravna, regulatorna i pitanja politika koje Srpska preduzeća smatraju najbitnijim za svoju konkurentnost, i
- Odabrati uži spisak prioriternih reformi koje preduzeća smatraju neophodnim na kratak i srednji rok.

Istraživanje je sproveo CeSID. Oko 5.000 domaćih preduzeća pozvano je da učestvuje; od tog broja na saradnju je pristalo nekih hiljadu, a odabrano je 913 firmi koje odražavaju reprezentativan uzorak srpske privrede, i to i u pogledu delatnosti i u pogledu geografske raspodele, kao što se može videti iz sledeće tabele:

<i>Tabela 1: Raspodela preduzeća obuhvaćenih istraživanjem po delatnostima i regionima</i>				
Region	Delatnost			Ukupno
	Proizvodnja	Trgovina	Usluge	
Beograd	110	162	142	414
Vojvodina	59	102	61	222
Centralna Srbija	28	57	45	130
Zapadna Srbija	16	19	28	63

Tabela 1: Raspodela preduzeća obuhvaćenih istraživanjem po delatnostima i regionima				
Region	Delatnost			
	Proizvodnja	Trgovina	Usluge	Ukupno
Jugoistočna Srbija	28	32	24	84
Ukupno	241	372	300	913

Raspodela preduzeća po veličini prikazana je u sledećoj tabeli:

Tabela 2: Promet i broj zaposlenih kod preduzeća obuhvaćenih istraživanjem					
Godišnji promet			Broj zaposlenih		
< € 100.000	€100-500.000	> € 500.000	< 5	5 – 25	> 25
42%	34%	25%	15%	42%	43%

Velika većina firmi obuhvaćenih istraživanjem su mala i srednja preduzeća. Ova raspodela odražava dominantno učešće malih i srednjih preduzeća u srpskoj privredi, što je tipično za sve zemlje. Nekih dve trećine obima poslovanja preduzeća obuhvaćena istraživanjem obavljaju u svom gradu. Oko četvrtine plasmana ova preduzeća ostvaruju u svom regionu ili na nivou Srbije, dok izvoz čini manje od 10%. Oko 40% preduzeća saraduje sa državom, što otprilike odražava i ukupno učešće javnog sektora u privredi Srbije. Preduzeća ne koriste spoljne izvore finansiranja u većoj meri, a ako se i zadužuju, to čine posredstvom relativno jednostavnih finansijskih proizvoda, o čemu će biti više reči u daljem tekstu.

Uprkos široko rasprostranjenom problemu nedovoljnog geografskog obuhvata, retkom korišćenju izvora finansiranja i kritikama upućenim na račun pravnog, regulatornog i okvira politika koji utiče na poslovanje u Srbiji (videti u daljem tekstu), preduzeća obuhvaćena istraživanjem su uglavnom iskazala optimizam u pogledu svojih rezultata u narednoj godini, kao što se vidi iz naredne table:

Tabela 3: Optimizam i pesimizam preduzeća obuhvaćenih istraživanjem			
Očekivani smer promene <i>U narednih 12 meseci</i>	Broj zaposlenih	Neto prihodi	Novi proizvodi
Na gore	11%	14%	6%
Otprilike isto	58%	35%	42%
Na bolje	31%	51%	52%

Većina preduzeća očekuje i veće prihode i više novih proizvoda u narednih dvanaest meseci, dok skoro trećina njih očekuje da će otvoriti nova radna mesta. Broj preduzeća čiji je stav pesimističan u pogledu budućeg poslovanja veoma je mali.

2 Pitanja vezana za pravno, regulatorno i okruženje politika

Možda najznačajniji nalaz u pogledu pravnog, regulatornog i okruženja politika koje utiče na poslovanje u Srbiji obuhvaćen je sledećim sintetičkim pitanjima:

<u>Tvrdnja</u>	<u>Ne slažem se</u>	<u>Donekle se slažem</u>	<u>Slažem se</u>
1. „U poslednjih 12 meseci se povećala javnost i transparentnost poslovanja u Srbiji”	77%	19%	4%
2. „Teret zakona i propisa je umanjen u poslednjih 12 meseci”	83%	15%	2%

Ovo su jednostavna pitanja širokog obuhvata. Znamo da je u poslednje dve godine došlo do određenog poboljšanja pravnog i regulatornog okvira za poslovanje u Srbiji. Pa ipak, kada se preduzećima postavi ovo pitanje, velika većina njih ne vidi *nikakav* pozitivan uticaj tih poboljšanja na svoje poslovanje. Jedno moguće objašnjenje ove pojave je to što pojednostavljeni zakoni i propisi još uvek nisu u potpunosti ili pravilno primenjeni u praksi, pa privreda još uvek ne oseća njihov pozitivan uticaj. Ovakvo pitanje predstavlja značajan osnovni indikator za merenje napretka, i trebalo bi ga ponavljati svake godine.

Kada je reč o pojedinačnim rezultatima istraživanja vezanim za pitanja zakona, regulative i politika, izdvajaju se sledeći:

- Preko trećine preduzeća obuhvaćenih istraživanjem članovi su poslovnih udruženja. Preduzeća su uglavnom zadovoljna rezultatima rada svojih udruženja kada je reč o pružanju pomoći za nastup na tržištima, organizovanju obuka i širenju informacija. Nešto su manje zadovoljna uspehom poslovnih udruženja u pogledu zagovaranja regulatornih reformi. Ova funkcija predstavlja ključni element rada poslovnih udruženja i trebalo bi je ojačati – što BEP snažno podržava.
- Kao što se i dalo očekivati, preduzeća veoma negativno ocenjuju pravne i regulatorne obaveze koje imaju finansijski uticaj na poslovanje, uključujući tu i obavezne naknade, poreze na zarade i PDV.

Neposredan finansijski uticaj	<i>Negativan</i>	<i>Pozitivan</i>
Obavezne (parafiskalne) naknade	96%	4%
Porezi i doprinosi na zarade	96%	4%
PDV	87%	13%

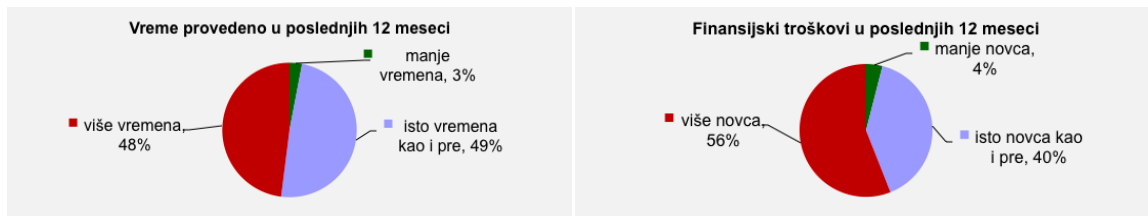
Međutim, više obaveza koje utiču samo na vreme utrošeno na ispunjavanje procedura ocenjeno je skoro podjednako negativno. Među njima su i dobijanje građevinskih dozvola, sudski postupci i administriranje naplate poreza.

Utrošak vremena	<i>Negativan</i>	<i>Pozitivan</i>
Administrativne procedure	94%	6%
Dobijanje građevinskih i povezanih dozvola	93%	7%
Sudski postupci	93%	7%
Administriranje naplate poreza	89%	11%
Inspeksijski nadzor	78%	22%

Propisi i procedure vezani za radno pravo	74%	26%
Carine i procedure vezane za trgovinu	74%	26%
Dobijanje dozvola za rad i povezanih dozvola	66%	34%
Plaćanja i novčane transakcije	54%	46%

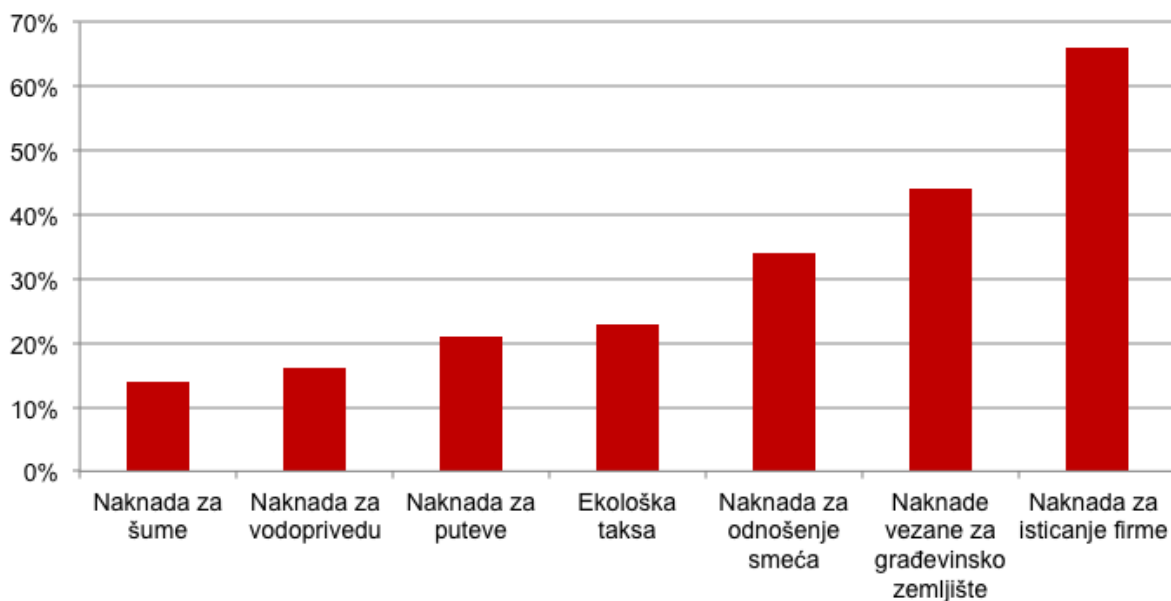
Postoje indicije da određene nedavno usvojene mere pojednostavljenja propisa imaju pozitivan efekat. Preko jedne trećine preduzeća pozitivno je ocenilo dobijanje dozvola za rad, dok je skoro polovina pozitivnu ocenu dala plaćanjima i novčanim transakcijama.

- Međutim, kada je firmama postavljeno pitanje o tome koliko su vremena u poslednjih 12 meseci utrošile na poštovanje propisa, skoro polovina (48%) navela je da troši više vremena, dok je preko polovine (54%) izjavilo da je cena poštovanja propisa povećana. Opet, ovakvi odgovori na to jednostavno pitanje predstavljaju razočaranje.

- Što se tiče postupka izdavanja građevinskih dozvola, 70% ispitanika ne slaže se sa tvrdnjom da je građevinske dozvole moguće dobiti u razumnom roku, dok se dve trećine ne slaže da je cena ovih dozvola umerena. Pa ipak, manje od polovine smatra da je postupak dobijanja građevinske dozvole komplikovaniji nego pre dve godine, što ukazuje da je ipak ostvaren određeni napredak.
- U pogledu propisanih obaveznih naknada, dve trećine preduzeća navodi da najveće opterećenje predstavljaju naknade za isticanje firme. Mnogi ispitanici takođe navode naknade vezane za građevinsko zemljište i odnošenje smeća kao opterećenja. Ostale naknade – za šume, vodoprivredu, puteve i ekologiju – za preko 75% ispitanika ne predstavljaju posebno opterećenje.

Naknade – najveća opterećenja

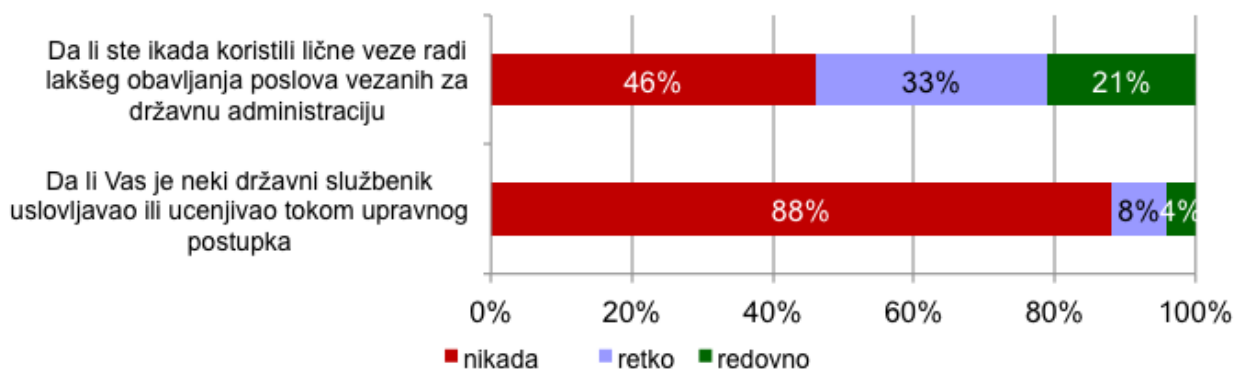
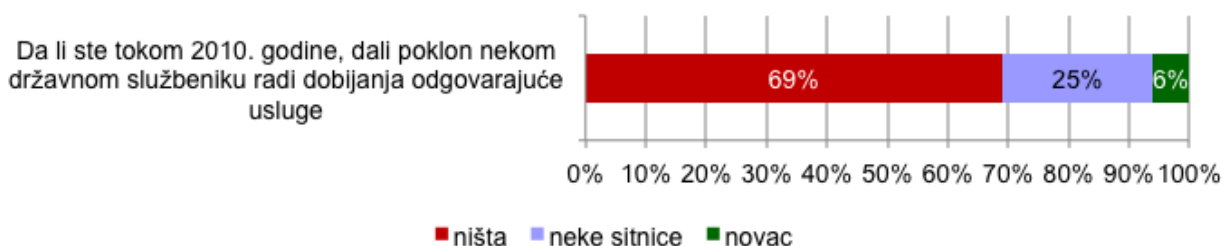

- Kada je reč o izvršenju sudskih odluka – problemu koji obuhvata više aspekata pravno-regulatornog okvira – skoro dve trećine preduzeća koja su pokrenule postupak izvršenja pred sudom navode da im je trebalo preko godinu dana da taj postupak i privedu kraju, dok je trećina navela da im je za okončanje postupka bilo potrebno preko tri godine. Pitanje naplate

potraživanja u privredi predstavlja bitan problem srpske ekonomije, a otežava ga nedostatak obrtnih sredstava koja bi mogle da obezbede banke (o čemu će više reći biti u daljem tekstu).

U okviru ispitivanja postavljana su i pitanja o stavovima ispitanika prema korupciji u državnim organima i njenom uticaju na poslovanje. Sledeći rezultati dobijeni su analizom odgovora:

- Preko jedne polovine preduzeća obuhvaćenih ispitivanjem (56%) odgovorilo je da korupcija u državnoj upravi ima uticaja na poslovanje, dok je polovina od tog broja navela da je taj efekat ozbiljan.
- Uopšte uzev, firme su korupciju ocenile uglavnom kao pitanje ličnih veza a ne direktnog davanja mita. Skoro 90% ispitanika navelo je da nikada nisu doživeli da im državni službenik postavi ikakav neprikladan finansijski uslov, dok je 70% izjavilo da državnom službeniku nikada nije dalo ništa od vrednosti – čak ni sitan poklon. Međutim, preko jedne polovine ispitanika navode da su koristili lične veze da završe neki posao.

- Nalazi dobijeni odgovorima na ovo pitanje slični su onima u pogledu stavova preduzeća o javnim nabavkama. Manje od jedne četvrtine ispitanika smatra da najbolja tehnička ponuda obično određuje pobjednika na tenderu, dok 85% firmi smatra da su najčešće presudne lične i političke veze.

Iz ovih nalaza da se zaključiti da je odlučniji napor da se ostvari transparentnost i pravičnost postupka javnih nabavki među najboljim načinima da se smanji percepcija korupcije – kao i stvarna učestalost koruptivnih radnji – u državnoj upravi Srbije.

3 Makroekonomska politika i pristup izvorima finansiranja

Ispitivanjem je pokušano da se utvrde i stavovi preduzeća prema opštim makroekonomskim pitanjima u Srbiji. Među ključnim nalazima su:

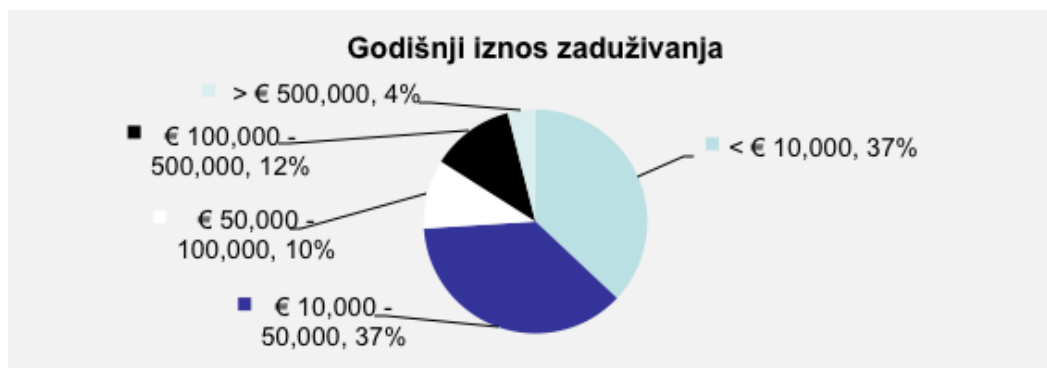
- Vođenje makroekonomske politike predstavlja ključno pitanje konkurentnosti preduzeća u Srbiji. Od 75% do 85% ispitanika navodi najbitnije makroekonomske činioce – inflaciju, kurs i kamatnu stopu – kao izrazito negativne uticaje na konkurentnost, i to u istoj meri u kojoj navode poreze na zarade. Preduzeća žele nisku i stabilnu stopu inflacije, kao i mnogo manje fluktuacije kursa dinara i kamatnih stopa.
- Uzevši u obzir veličinu budžetskog deficita, kao i izražene želje za smanjenjem poreza, u okviru istraživanja preduzećima je postavljeno pitanje o tome u kojoj meri bi bili spremni na smanjenje određenih vrsta javne potrošnje ako bi se time smanjili i porezi. Nalazi su zanimljivi:

Vrsta javne potrošnje	Ako bi se time smanjili porezi koje plaćam...	
	Spreman sam na smanjenje	Nisam spreman na smanjenje
Ulaganja u infrastrukturu	31%	69%
Subvencionisani krediti	43%	57%
Ulaganje u obuku za poslovanje	52%	48%
Subvencionisane cene i inputi	54%	46%
Poreske olakšice za strana ulaganja	75%	25%

Preduzeća u velikoj meri cene investicije javnog sektora u infrastrukturu i subvencionisane kredite, i nisu spremna na njihovo smanjenje čak iako bi se time smanjili porezi.

Što se tiče pristupa izvorima finansiranja, istraživanjem je otkriveno sledeće:

- Samo 40% preduzeća navelo je da je uopšte uzelo bilo kakav kredit tokom prethodne godine. Međutim, od onih koji se jesu zadužili, 74% pozajmilo je manje od 50.000 evra. U ovu sumu trebalo bi da ulaze pozajmice od porodice i prijatelja, mada je otprilike jedna petina ispitanika koji su rekli da se uopšte nisu zaduživali zapravo uzeli neformalne zajmove od porodice i prijatelja. Čini se da se obim zaduživanja putem formalnih kanala u velikoj meri podudara sa učešćem ukupne mase bankarskih kredit u BDP-u, koje iznosi oko 33%. (Poređenja radi, u SAD je iznos kredita odobrenih preduzećima preko 100% BDP-a.)

- Na pitanje zašto se ne zadužuju skoro polovina ispitanika odgovorila je da nemaju potrebe za time, odnosno da koriste sopstvena sredstva. Ostatak ispitanika naveo je teškoće u ostvarivanju kontakta sa bankom i ispunjavanju zahteva banaka. Najčešće navođene konkretne prepreke su teškoće pri pružanju obezbeđenja i nedovoljna dužina kreditne istorije. Kamatne stope i naknade se, naravno, smatraju previsokim.
- Što se tiče firmi koje se jesu zaduživale, jedna četvrtina njih imala je pristup sredstvima porodice i prijatelja, dok se jedna polovina zadužila kod banaka. Najčešće korišćeni institucionalni izvori finansiranja su terminski krediti (kratkoročni i dugoročni), dozvoljena prekoračenja, garancije i tzv. revolving krediti (tj. obnovljivi kratkoročni krediti). U Srbiji skoro ni nema oblika finansiranja obrtnog kapitala koji se često sreću u razvijenim finansijskim sistemima – kao što su revolving krediti sa obezbeđenjem na potraživanjima ili zalihama, faktoring, kratkoročni krediti za pokrivanje obaveza prema dobavljačima ili čak lizing –ili, ako ove vrste finansiranja i postoje, veoma se retko koriste. Odsustvo tih vrsta bankarskih proizvoda jedan je razlog zašto je učešće kredita u BDP-u tako nisko. Međutim, da bi se te vrste proizvoda uopšte i pojavile, mora se razviti mnogo bolje poslovno i regulatorno okruženje za naplatu potraživanja i likvidiranje zaliha.

4 Poređenje sa drugim procenama poslovnog okruženja

Istraživanje preduzeća koje je sproveo USAID BEP komplementarno je sa drugim poznatim procenama, uključujući i „Belu knjigu“ Saveta stranih investitora, Izveštajem Svetskog ekonomskog foruma o globalnoj konkurentnosti (World Economic Forum *Global Competitiveness Report*) i istraživanjem poslovanja koje sprovodi Svetska banka (World Bank *Doing Business Survey*).

- „Bela knjiga“ Saveta stranih investitora: „Belu knjigu“ u najvećoj meri pripremaju sekretarijat Saveta i ključne advokatske kancelarije i računovodstvene firme koje poseduju visok stepen znanja o problemima sa kojima se suočavaju strani investitori u Srbiji. Mada je Savet stranih investitora sastavljen uglavnom od predstavnika srednjih i velikih preduzeća, slično istraživanju koje je sproveo BEP, u najnovijem izdanju „Bele knjige“, iz 2011, naglasak je stavljen na:
  - Ubrzavanje reformi
  - Smanjenje i pojednostavljenje birokratskih procedura
  - Borbu protiv korupcije
  - Vođenje uravnotežene makroekonomske politike.

U „Beloj knjizi“ takođe se navodi potreba za poboljšanjem politike zaštite konkurencije i njenom primenom, što je relevantnije za veće strane ulagače nego za mala i srednja preduzeća koja su činila uzorak za istraživanje Projekta BEP.

„Bela knjiga“ pruža detaljniji prikaz konkretnih pravnih i regulatornih poboljšanja neophodnih u oblasti na koju se ta studija usredsređuje.

- Istraživanje poslovanja koje sprovodi Svetska banka: Oblasti zajedničke za istraživanja Svetske banke i Projekta BEP su:
  - Izdavanje građevinskih dozvola, gde je Srbija na 175. mestu od ukupno 183 zemlje – među najgorima na svetu

- Izvršenje sudskih odluka, gde je Srbija na 104. mestu, što odgovara nalazima istraživanja koje je sproveo BEP o vremenu neophodnom za izvršenje

Po studiji Svetske banke Srbija je dobro rangirana kada je reč o lakoći dobijanja kredita, što na prvi pogled nije u skladu sa nalazima istraživanja Projekta BEP. U studiji Svetske banke Srbija je rangirana dobro zbog pravne zaštite prava poverilaca i obima podataka o kreditu, kao i o tome što privatni kreditni biro poseduje podatke o svim punoletnim građanima. Međutim, studija Svetske banke zapravo ne uzima u obzir ni korišćenje niti izvore kredita. Istraživanje koje je sproveo Projekat BEP navodi na zaključak da ovi strukturni činioci sami od sebe ne obezbeđuju adekvatan pristup izvorima finansiranja.

Neki od drugih poznatih indikatora iz studije Svetske banke – kao što su lakoća otvaranja firme, prekogranična trgovina i stečajni postupak – nisu bili obuhvaćeni istraživanjem Projekta BEP pa su mu prema tome komplementarni.

- Izveštaj Svetskog ekonomskog foruma o globalnoj konkurentnosti: Ovaj izveštaj bavi se većim brojem pitanja, od kojih se neka odnose na nivo privrede u celini pa samim tim i nisu bila predmet istraživanja Projekta BEP. Među njima su visoko obrazovanje i obuka, veličina tržišta, efikasnost tržišta robe i generalna sofisticiranost i inovativnost privrednih subjekata. Izveštaj se izrađuje na osnovu ankete poslovnih ljudi na koju je u Srbiji odgovorio 81 ispitanik.

Izveštaj o globalnoj konkurentnosti odgovara nalazima istraživanja Projekta BEP u sledećim oblastima:

- Razvijenost finansijskog tržišta, gde je Srbija rangirana u poslednjoj trećini (na 96. mestu od 142 zemlje), što odgovara nalazima Projekta BEP u pogledu pristupa izvorima finansiranja.
- Makroekonomsko okruženje, gde je Srbija opet loše rangirana (na 91. mestu), što je opet u skladu sa glavnim makroekonomskim činiocima čiju nestabilnost ispitanici u istraživanju Projekta BEP navode kao glavni razlog za zabrinutost.
- Neefikasan državni aparat, koji je najčešće navođeni problem za poslovanje, i koga u stopu sledi korupcija.